

Ob 40-letnici vstaje

Spomini na Bilečo 1940

SREDI PUŠK IN BAJONETOV

Bileča 1940 — koncentracijsko taborišče za najodločnejše protifašistične borce in borce proti diktaturi v stari Jugoslaviji

Med številnimi dogodki in aktivnostmi, ki so pred 40 leti pripeljali do enotne in pomembne odločitve o ustanovitvi OJF in organizirane oborožene vstaje naših narodov in narodnosti proti okupatorju in drugim silam fašizma, vsekakor sodi tudi močno in razgibano delavsko gibanje in partijsko delo v letih pred vojno. Ne nazadnje tudi v krajih naše občine. Številnim aktivistom, komunistom in njihovim simpatizirjem, delavcem in kmetom, intelektualcem in drugim, ki so se zavedali odločilnosti časa in so s svojim prepričanjem in delom nasprotovali starojugoslovanskemu režimu in razmahu fašizma v svetu — vsem tem je bilo namenjeno preganjanje oblasti in policije. Najborebnostim in najbolj zavzetim tudi koncentracijska taborišča, med katerimi je bilo eno najhujših taborišč v Bileči.

Med številnimi domoljubi, ki so bili zaprti in kasneje odgnani v ta kraj, je bilo tudi več Slovencev. Pravzaprav bi jih bilo še več, če se ne bi pravočasno umaknili v ilegalo in tako ubežali policijskim racijam in pretvezam.

**Izvori in izkušnje
revolucije**

Občina Ljubljana Moste-Polje je pred devetimi leti skupaj z občino Bileča sprejela sklep o pobratenju, medsebojnem sodelovanju in negovanju tradicij iz časov, ko se je bilo našim narodom in delavskemu gibanju pisalo najhujše. Da bi nekoliko bolj osvetlili vzroke in pomen pobratenja, je prav, da malo pozorneje in tudi zavzeteje pogledamo v čas pred 41 leti, in to skupaj z nekaterimi neposrednimi aktivisti tistega časa, interniranci, ki so se pred nedavnim, tako kot že večkrat, zbrali pri tovariškem pogovoru.

Milan Apih je v knjižici Sredi pušk in bajonetov dokaj nazorno in zgodovinsko dokumentarno obudil spomin na tisti kraj in čas, takko da je težko dodati karkoli »posebnega« ali novega. Tudi v nekaterih drugih knjigah, revijah in časopisih je bila Bileča tako s strani internirancev kot tudi zgodovinarjev že večkrat predstavljena in je ne le v učbenikih in literaturi, pač pa tudi v zavesti in prepričanju postala eden pomembnih simbolov delavskega gibanja in upora proti fašizmu. Naš namen je, da skozi avtentično pripoved ponovno obudimo spomin na tista leta bojev, ki naj ne bodo nikoli pozabljeni, in da si tudi mlajši rodovi lažje predstavljajo in razumejo novejšo politično zgodovino naših narodov, da si lažje razlagajo tudi kasnejše akcije in aktivnosti KP množičnega odpora proti terorju in za delavske pravice. Naša priloga naj torej le doda kamenček v mozaik podobe Bileče, s poudarkom na odnose med zaporniki, primer tovarištva in enotnosti.

Takratni režim je hotel nekatere najodločnejše protifašiste predvsem komuniste ločiti od ljudstva. Pa je bil učinek tega in drugih taborišč prav nasproten. Ljudstvo je hotelo več svobode in demokracije, ljudstvo je spontano in množično nasprotovalo takim postopkom.

»BILEČA JE POSTALA SINONIM NAJBOLJ NEČLOVEŠKEGA NASILJA, SINONIM GROZE, SINONIM BREZPRAVLJA, SINONIM MUČENIŠTVA, SINONIM SMRTNE OBSODBE. BILEČA POMENI NAJGLOBLJI PADEC ČLOVEŠKE VESTI!« (Edvard Kardelj: Odprto pismo dr. V. Mačku)

Kmalu po napadu Hitlerjeve Nemčije na Poljsko, oziroma ko je bil fašizem v svojem polnem naletu, je prišlo tudi do sprememb v vladi stare Jugoslavije. Ljudstvo, ki je bilo že večkrat razočarano, je bilo z novo garnituro vlade Cvetković—Maček še bolj opeharjeno. Obljube o demokraciji in svobodi so se razblinile. V vseh letih starega režima kraljevine, odkar je bila sprejeta prepoved delovanja Komunistične partije, so bile kaznilnice in ječe prepolne ljudi, ki niso hoteli drugega kot pravico do svobode, kruha in dela. Komunisti so bili najbolj preganjani in nenehno v nemilosti režima, katerega temelji so bili vse bolj gnili in razmajani. Ne le starojugoslo-

Takoj v začetku leta 1940 so pričeli v Bilečo voditi prve antifašiste iz Srbije, Makedonije, Črne gore, Bosne in tudi iz Slovenije. V Sloveniji so se začele aretacije 7. in 8. februarja tega leta. Policija je pripravila spisek petdesetih, ki jih je hotela odgnati v Bilečo. Pa ji ni uspelo. Aretirala in seveda odpeljala jih je le 22, preostalih se je uspelo pravočasno umakniti v ilegalo.

Vlada je torej hotela obglaviti, zbrisati s površja zemlje svoje glavne nasprotnike, še posebno komuniste. Med njimi so bili tudi še danes živeči: Milan Apih, Pepca Kardelj, Ivan Kreft, Lojze Očep, Vencelj Perko (v pogovoru z njim je nastal tudi ta zapis), Tudi Čačinovič, Viljem Mavrer in Anica Vipotnik (odsotni na zadnjem srečanju zaradi bolezni oziroma delovne zadržanosti).

Iz Slovenije so bili v bileškem taborišču še: Mirko Bager, Franc Benedičič, Angela Dovč, Lojze Hohkraut, Ali Kardoš, Dušan Kermavner, Ivan Keše, Rudi Koren, Mirko Košir, Štefan Kovač, Oskar Kovačič, Nace Kralj, dr. Lojze Mihelčič, Franc Pacek, Biba Rök, Jože Šeško, Peter Šprajc in Jože Umek.

Da je imela policija dobre spiske resnično revoluciji predanih imen, dokazuje tudi podatek, da prekaljenost in borbenost revolucionarjev tudi po izpustitvi iz taborišča, med NOB in po vojni, ni prenehala. Mnogi so izgubili življenje med vojno v NOB, v ujetništvu, bili ustreljeni kot talci ali umrli v koncentracijskih taboriščih. Med njimi je bilo več članov višjih organov partije, tudi CK KPS.

Tudi sezname internirancev iz drugih krajev Jugoslavije so bili zelo popolni in v taborišču so bili tudi najvidnejši člani partije, komunisti in revolucionarji iz predvojnega delavskega gibanja, voditelji ljudskih množic in trdni komunisti, kot Moša Pijade, Ivo Lola Ribar, Ivan Milutinović, Todor Vujasinović...

Življenje v taborišču je bilo slabše kot v najhujših zaporih. Hrana slaba, higienske razmere obupne, dopisovanje omejeno, hišni red nadvse strog, žandarji in pazniki surovi...

Prostori taborišča so bili v nekdanji turški vojašnici. Stavba stoji še danes. Zapornike pa so razmestili po sobah tako, kot so prihajali, oziroma po narodnostih. Le tri ženske so imele svojo sobo. V vsaki sobi pa je stalno stal žandar s puško in bajonetom, ki je imel vsa pooblastila, da je lahko takoj streljal...

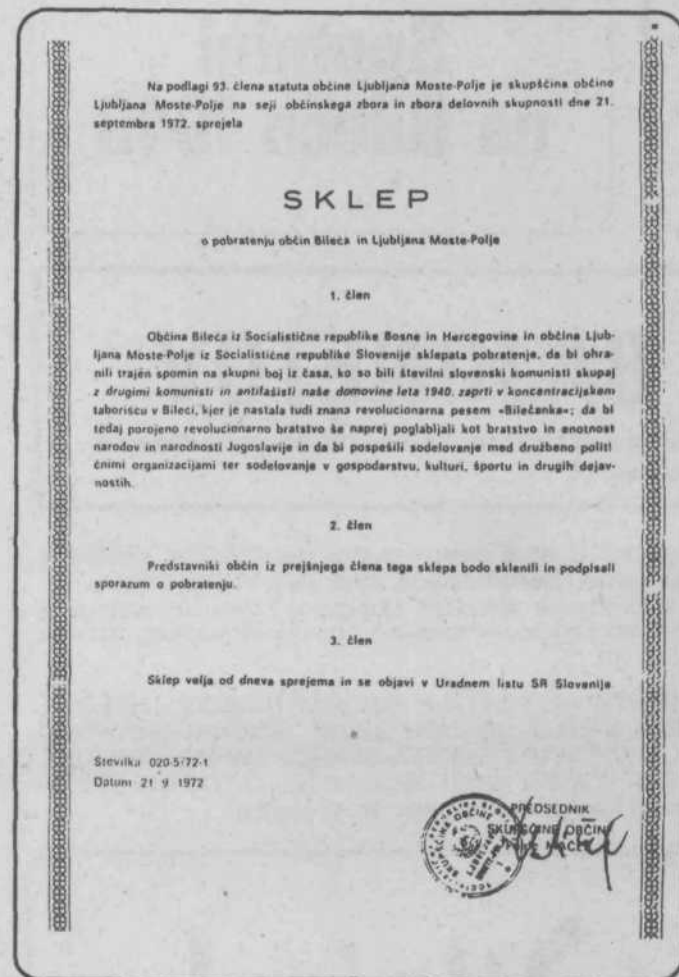
V določbah hišnega reda je bilo med drugim zapisano:

»Vsako nepokoravanje organom taborišča se bo najstrožje kaznovalo, razen tega se internirani izpostavljajo nevarnosti, da bodo ubiti z vročim ali hladnim orožjem.« Že ta določba dovolj jasno govori, kaj je bil pravzaprav namen, cilj taborišča Bileča: ne le osamitev in pretiranje stikov z ljudstvom, marveč tudi fizično za vedno izbrisati z zemlje sovražnike fašizma in režima.

Ni težko posebej opisovati in beležiti številne krutosti in nečloveška ter groba izzivanja, provokacije in nasilje tako vodstva taborišča kot posameznih žandarjev. Ne razlikujejo se mnogo od tistih, ki so znana iz številnih taborišč v najmračnejših režimih takratnega časa. Predvsem to velja za taborišča v nekaterih že zasedenih delih Evrope, v fašistični Italiji, nacistični Nemčiji, frankistični Španiji in drugod. Pa tudi v kraljevini Jugoslaviji niso prav veliko zaostajali in z odkrito simpatijo do teh mogočnih sil fašizma sta tudi tedanja vlada in njena policija prav dobro sledila silam mračnjaštva tudi na tem področju. Predvsem in v prvi vrsti seveda za politične zapornike, za komuniste pa še posebej. Še preden so začeli ustanavljati koncentracijska taborišča, so v kaznilnicah že izvajali tak režim; taki so bili tudi postopki policije.

Koncentracijsko taborišče za protifašiste v Bileči

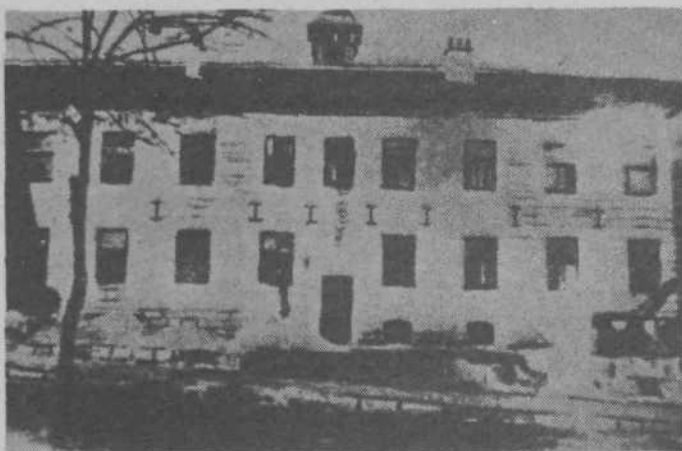
vanski režim, tudi drugod po svetu, predvsem še z razvojem mračnih sil nacizma in fašizma, so bili revolucionarji delavskega gibanja, protifašisti in seveda komunisti v nenehnem trdem boju za ideje svobode in še posebej tudi za svoje golo življenje.

Bolj ko sta bila huda teror in preganjanje, več ko je bilo zatiranja, bolj se je razmahovalo partijsko delo, več je bilo privržencev partije. Tako razširjenemu gibanju seveda niso bili kos nobena sila in zakoni, pa tudi zapori in koncentracijska taborišča ne.

Po dolgi pripravi in naporih policije, režima in njegovih vodij so po vzoru fašističnih taborišč začeli tudi pri nas ustanavljati koncentracijska taborišča. Zloglasne kaznilnice so bile že prepolne, pa tudi rezultati zapiranja in obsodb so rojevali prav nasprotno učinke. Za beograjske študente so ustanovili taborišče na meji z Bosno, pri Višegradu. Pa je bila vendarle javnost preveč razburjena, protesti preveliki, tako da so ga kaj kmalu zaprli. Znani zakon o zaščiti države je omogočil popolno preganjanje revolucionarjev, popolnoma proste roke policiji in sodišču. Na tisoče revolucionarjev je bilo obsojenih na večletne zapore. Prav ta zakon je v svojem 12. členu omogočil policiji, da je lahko brez kakršnekoli obsodbe nemilostno zapirala in preganjala vsakogar, ki ji je bil sumljiv in ga poslala v internacijo. To je bilo v nasprotju celo s starojugoslovansko ustavo, ki je bila že tako dovolj ostra in nedemokratična.

Dr. Anton Korošec je kmalu po prihodu na oblast med drugim zahteval, da se tudi za slovenske protifašiste ustanovi posebno koncentracijsko taborišče. Biti pa mora daleč od Slovenije, da za Slovence ne bo preblizu doma, obenem pa da bo lahko sprejemalo še taboriščnike iz drugih delov države. In za tak kraj so izbrali Bilečo. Daleč v Hercegovini, v bližini črnogorske meje, je to bil kraj sredi kamenja, ki ga je s svetom povezovala le železniška proga, kraj, ki je bil takrat le malokomu znan, kraj, ki zanj javnost ne bi nikoli vedela, kaj se v njem dogaja.

Turška kasarna, v kateri so bili zaprti interniranci

Iz neformalnih pogovorov z nekaterimi taboriščniki v zadnjem času je nastal tudi ta zapis kot kratek poskus dopolnitve že zapisanih in objavljenih spominov ter zgodovinskih resnic. Naj omenimo, da se slovenski taboriščniki v duhu listine o pobratenju med občinama Ljubljana Moste-Polje in Bileča večkrat srečajo skupaj s predstavniki obeh pobratenih občin. Zato je tudi dolžnost nas, ki smo prisostvovali tem pogovorom, da prenesemo in trajno zabeležimo še nekatere podrobnosti, ki skupaj z drugimi dokumenti po svoje dopolnjujejo celotni mozaik podobe o življenju v taborišču Bileča. Želimo pa predvsem poudariti, da kljub več kot 40 letom od bileških taboriščnih dogodkov spomin nanje ni zbledel in da so vezi, odnosi in tovarištvo, skovano v taborišču, ostali trdni in sta jih vojna vihra in povojna revolucionarna pot samo še trdneje okovala.

MILAN APIH

Res je, da skoraj ni več kaj dodati k temu, kar je o bileškem taborišču že doslej povedano v moji knjigi ali drugih zapisih. Vendar se na naših sestankih in obiskih v Bileči, ki so zadnje čase pogostejši, vedno odkrije ali porodi kaka nova misel ali podrobnost, ki bi sicer padla v pozabo. S časovno razdaljo postaja pogled na takratne dogodke tudi jasnejši.

Treba pa je ugotoviti, da ta pomembni zgodovinski dogodek kljub vsemu hitro pada v pozabo. Zlasti mladina zelo malo ve o njem. To sklepam predvsem iz dejstva, da me ob raznih priložnostih (obletnicah ipd.) sprašujejo o teh stvareh tudi ljudje (študentje zgodovine, novinarji itn.), ki bi jim to moralo biti znano. Zato je tembolj potrebno, da se o teh dogodkih od časa do časa znova spregovori.

Če se to dogaja največkrat v okviru moščanske občine, ki je pobratena z občino Bileča, ni nič čudnega.

Prvič je bilo to področje že od nekdanje revolucionarne in je v zgodovini revoluciji mnogo prispevalo. Ta revolucionarnost se je pokazala tudi ob našem odhodu v Bilečo, ko so nas vklenjene pripeljali iz ljubljanskih zaporov, kjer so nas najprej zbrali, na postajo Zalog, kjer so nas spravili na vlak, da bi zbudili čimmanj pozornosti. Kdo bi si bil mislil, da se bodo tam takoj zbrali ljudje, ki so glasno negodovali nad postopkom policije in nas z rdečimi nage-lji spremili na dolgo pot. To je nepozaben spomin!

Moj čisto osebni spomin na te kraje pa sega še bolj nazaj, v leto 1932, ker sem bil tu nekje, v nekem gozdičku, na zelo konspirativen način sprejet v Partijo, za kar sem moral priti iz Maribora v Ljubljano.

A Bileča? Vsakdo je vedel, zakaj so ustanovili to koncentracijsko taborišče prav v Bileči, ki je dovolj »bogu za hrbtom«, da bi se od tam čimmanj zvedelo, kaj se z nami dogaja. Kraj je bil tudi pasiven in ljudstvo večinoma revno in odvisno od pičle državne pomoči. Zato je oblast računala, da nas bodo ljudje sprejeli sovražno, saj so celo širili vesti, da smo tihotapci in špekulanti. Zgodilo pa se je nasprotno. Od prvega dne dalje smo spoznavali, da so ljudje na naši strani in so nam tudi pomagali, kjer so mogli, zlasti tamkajšnja mladina. Kuhar Lazo, ki so nam ga določili, je npr. celo prenašal — on sam ali s pomočjo svojih sinov — našo pošto mimo cenzure. Morda je naša prisotnost v Bileči še pomagala razgibati napredno politično aktivnost tega kraja, ki je med NOB dal nad 500 žrtev in kar 13 narodnih herojev!

Zato sem tudi, ko so me ob prvem povojnem srečanju v Bileči vprašali, s katero občino v Sloveniji bi se lahko pobratili, sem predlagal občino Moste-Polje in mislim, da je zelo prav, da se je to uresničilo. To torej ni sama zveza na papirju, temveč mnogo več — zveza, ki počiva na starih revolucionarnih tradicijah in na srčnem prijateljstvu.

BILEČANKA

Zagotovo ga ni, ki ne bi poznal revolucionarne pesmi, nastale pred 41 leti med zidovi taborišča v Bileči. Prepevali so jo borci med NOB, postala je naša brigadirska pesem, ki je v vseh etapah revolucije in Titove Jugoslavije spodbujala in vlivala optimizem. Ob letošnjem obisku slovenskih internirancev v Bileči je spontano nastala tudi nova kitica, ki revolucionarno pesem dopolnjuje tako z mišljenjem avtorja Apiha kot tudi drugih taboriščnikov v občini in potrdilom vezi, ki so prisotne danes.

SREDI PUŠK IN BAJONETOV,
SREDI MRKIH STRAŽ,
SE POMIKA NAŠA ČETA,
V HERCEGOVSKI KRAS.

DALEČ ZDAJ SI DOMOVINA,
NAS IZGNALI SO,
KO DA KRIVI SMO ZLOČINA
KER TE LJUBIMO.

VZELI MATERI SO SINA,
ŽENI SO MOŽA,
LAČNA JE DOMA DRUŽINA,
DOSTI JE GORJA.

SKOZ' PREGNANSTVO IN TRPLJENJE
SKOZI TEČE MRAK,
PRIŠLO NOVO BO ŽIVLJENJE —
ČUJTE MU KORAK.

KO BREZ PUŠK IN BAJONETOV
PROSTA NAM BO POT,
STOPALA BO NAŠA ČETA
SVOBODI NAPROT.

Refren

ČUJE SE ODMEV KORAKOV
PO KAMENJU HERCEGOVSKEM,
HEJA HO, HEJA HO.

Nova kitica, nastala junija 1981 v Bileči
Post scriptum Milana Apiha

DANES, KO SE NA SVOBODI
ZOPET VRAČAMO,
POT PRIJATELJSTVA NAS VODI
V NAŠO BILEČO.

Refren

ČUJE PESEM SE MOTORJEV
PO ASFALTU HERCEGOVSKEM
HEJA HO, HEJA HO.

Taboriščniki in drugi gostje pred stavbo nekdanjega taborišča v Bileči junija 1981

Nekdanji taboriščniki Lojze Ocepek, Milan Apih, Ivan Kreft, Viljem Mavrer in Vencelj Perko (z leve proti desni) pred spomenikom žrtvam v Bileči junija 1981

V številnih pogovorih in na srečanjih je Milan Apih večkrat povedal tudi, kako je sama pesem nastala.

Razmere takrat so bile zrele za to. Ni najvažnejše, kako je pesem nastala in kdo jo je zložil. To bi bil lahko storil v tistih okoliščinah marsikdo. Pomembna je njena vloga v takratnih in tudi poznejših razmerah. Ljudstvo je bilo sito takratnega režima in borbeno razpoloženo. In vsaka taka stvar, kakor je to bila Bilečanka, je postala zastava v tem boju.

Na neposredno vprašanje, kako je pesem nastala, pa je Milan Apih odgovoril kot že v svoji knjigi Sredi pušk in bajonetov. Najbolje, če kar ponovimo enega od odstavkov, ki pripoveduje o tem:

Pesem mi je, ko sem začel v svojem kotu razmišljati o njej, kar sama 'zletela' na papir. Rodila se je brez posebnih težav; rodilo jo je okolje, v katerem smo živeli, rodila jo je potreba. »Sredi pušk in bajonetov, sredi mrkih straž« — teh besed si pač ni bilo treba izmišljati, ker so bili stvarnost, ki nas je obdajala noč in dan, posebno prve dni. In te besede so se spletle v rime v skladu z ritmom naših trudnih, spotikajočih se korakov po trdem hercegovskem kamenju in v tem našel tudi svojo melodijo. Spotoma, ko smo hodili k Trebišnjici, sem jo tiho požvižgaval in jo potem tudi zapisal. To je vse...

Zagotovo tudi drži, da smo taboriščniki verjeli v končno zmago, saj smo zato tudi zdržali. Tudi to lahko stalno zasledimo v pesmi. Ob trpljenju in mukah pa obenem mladosti večine zaprtih, zagnanosti in revolucionarnosti mladega človeka, smo večkrat slišali in zvedeli za domala nesluteni optimizem; da, celo humorja ni manjkalo.

Verjamem, da je taka pesem resnično lahko nastala zgolj iz srca, iz občutkov in ob sodrugih, prijateljih in tovariših, ki so še danes trdno povezani med seboj.

Naj dodamo, da obstaja še ena kitica, ki pa se ne poje več. Glasl se:

Že v Sibirijo gonili
brate so nekdanj,
pa je prišel konec sili,
kje tiran si zdaj?

Apih pravi, da bi kitico najraje spremenil v sedanji čas, »konec sile« pa v bodoči.

Bilečanko so peli domala v vseh partizanskih enotah — ob tabornih ognjih, na pohodih, v juriših. Postala je prava partizanska pesem, danes lahko še zapišemo kar narodna pesem revolucije. Zanimivo pri tem pa je, da v povojnih letih nekateri niso mogli dojeti in se sprijazniti s tem, da je taka mojstrovina nastala tako, kot resnično je, da jo je skomponiral nekdo, ki sploh ni komponist in da so celo raziskovali, od kod naj bi bila prepisana. Pa v podporo svojih dvomov niso našli nič oprijemljivega. Bilečanka je originalno delo Milana Apiha. Ali naj zapišemo še to, da tudi številne, svetovno znane borbene in revolucionarne pesmi (Marsejeza, Internacionala...), podobno kot Bilečanka, niso bile delo znanih muzikologov, komponistov ali drugih mojstrov, temveč resničnih revolucionarjev, ki so živeli za revolucijo, pa bili seveda tudi nadarjeni za glasbo za ritem in za borbeni izraz tistega, kar so imeli v sebi.

Med tistimi, ki jih je roka policijskega režima kaj kmalu dosegla in so bili na seznamu za internacijo v Bileči, je bila tudi Pepca Kar-

delj. V Zborniku 1965 in v umetniški prilogi Naša skupnost 25. MAJ je l. 1976 objavila spomine na tiste dni. Tokrat želimo le še dopolniti njeno pripoved z nekaterimi podrobnostmi, ki smo jih zabeležili iz kasnejših pogovorov.

Ker smo pravkar zapisali nekaj več o pesmi Bilečanka, je zanimiv njen spomin na tiste dni sredi marca maja 1940, ko je bila izpuščena iz taborišča. Z vlakom se je — skupaj z Todorjem Vujasi-
novičem vračala proti domu, ko je zaslišala petje in znano melodijo. Sprva seveda ni pomislila, da gre pravzaprav za njihovo, taboriščno himno. Zvok je prihajal od daleč. Ko pa se je vlak približal pojočim, je bilo povsem jasno, da gre za Bilečanko. Jasno pa je bilo tudi to, da je ta pesem nadvse hitro našla pot med ljudstvom. Kako hitro jo je narod sprejel za svojo!

PEPCA KARDELJ

Zelo ponosna sem bila, ko sem takrat zaslišala našo Bilečanko. Prav neverjetno, kako hitro je šla v svet.

V taborišču smo bile tri dekleta. To je znano. Jaz sem zadnja zapustila Bilečo. Ko sem ostala sama, so tovariši še bolj bedeli nad menoj. Povečini sem bila namreč sama, razen kadar nismo šli vsi ven na sprehod. Sobe smo imeli seveda ločene, vsakršni stiki med njimi so bili prepovedani. To je bila kar težka situacija. Pa so nekako organizirali, da sem lahko včasih hodila ven, v naselje, k neki šivilji, ki je bila naša, se pravi zavedna tovarišica. Pisala se je, če se prav spominjam Našiba Dušatič. Že večkrat sem jo iskala, pa je do danes še nisem našla. Bila je resnična pripadnica naše partije. Najprej sem mislila, da je samo simpatizerka, pa sem kmalu spoznala, da je imela dobre zveze s partijskimi krogi in našimi tovariši.

V taborišču je bilo hudo, ampak reči moram, bilo je tudi mnogo lepih trenutkov. Med nami je vladala velika solidarnost, in to tako skovana, nas druži še danes, ko se srečujemo kot bratje. Takrat smo vedeli, da bo vsakdo branil drugega, čutili smo veliko medsebojno pripadnost. In to je bilo nadvse pomembno, saj smo se večkrat znašli v težkih preizkušnjah. Nismo namreč vedeli, kaj bo z nami. Večkrat so nam govorili, da nas bodo vse pobili. Zato so nas tudi nenehno izzivali. Ko smo prišli tja, so mi tovariši svetovali, naj na izzivanje ne reagiramo in naj se izivalcev izogibamo, kar se da. Iskali so namreč priliko, da bi nas likvidirali. Imeli so nalog in

Tovarišica Pepca Kardelj: »Prve dni smo bili v taborišču povsem odrezani od sveta!«

direktivo, da za vsako najmanjšo stvar lahko uporabijo tudi orožje. Nasploh je bilo vse ozračje v taborišču dokaj zastrašujoče. Po sobah smo imeli stražarje z bajoneti, pri fantih pa sta bila celo po dva. V naši sobici je bilo zelo malo prostora. Bila je velika nekako 4 x 4 metre. Imele smo tri postelje, seveda stisnjene skupaj. Žandar nam je stal čisto pri nogah in to nas je močno motilo. No, čez čas, ko smo protestirale, so žandarja premestili, da je stal pred vrati. Kasneje, ko sem ostala v tej sobi sama, mi je bilo še težje.

Naj povem anekdoto, ki je povezana s tekmovaljem med ženskami in moškimi, zaprtimi v taborišču. Šlo je za kuhanje. Fantje so nenehno govorili, kako da znajo kuhati. Pa smo sklenile, da bomo me ženske naredile štruklje. In res smo jih naredile, a smola, razkuhali so se nam. Pa tudi posebno dobri niso bili. Takrat smo se zjokale. Hotele smo pokazati in dokazati, da smo boljše, vsaj pri kuhanju.

PEPCA KARDELJ

Velikega pomena za taboriščnike in seveda tudi tovarišico Pepco je bilo dopisovanje z najožjimi svojci. Tako so lahko zvedeli za številne podrobnosti in aktivnosti v zunanjem svetu, predvsem kar se je tikalo partijskega dela in sploh informacij, ki so bile zanje zanimive. Seveda je bilo napisano tako, da so jih lahko razumeli le oni. Nekaj pisem je ohranjenih še danes. Iz njih je bilo moč razbrati tudi to, da se zunaj močno zanimajo zanje, da si prizadevajo za njihovo izpustitev in da niso sami. To jih je opogumljalo in jim vplivalo novih moči. Ponekod so zanje zbirali tudi denar.

PEPCA KARDELJ

Ko smo videli, da se zunaj močno zanimajo za nas, nam je bilo nekoliko lažje. Prve dni smo bili namreč povsem odrezani. Nismo imeli nobenih stikov z zunanjim svetom, pa tudi domači niso vedeli, kaj je z nami, kje sploh smo. Bili smo izredno daleč, vsaj za takratne razmere. Nismo imeli nobenih stikov z nikomer. Prvi stik smo navezali prek Ribarja. Domačini so se nekako povezali tudi z Vujasinovičem, predvsem prek nekega popa, ki je bil njegov sošolec. Prav preko njega smo poslali ven prve vesti o nas. Kasneje je dobil obisk tudi Apih. Ampak nam se je vse to takrat zdelo malo. Pa sem tudi sama dobila obisk: prišel je brat! Povedal mi je, da je moj mož napisal odprto pismo dr. Vladimirju Mačku in da je prav tako prišel v te kraje, a se ni smel pojaviti. To pismo je izredno pomembno in bi ga morali mladi prebrati tudi danes. V njem je razgrnjena celotna zadeva v zvezi s taboriščem in tudi potek celotne akcije z nami. Večkrat je pisal tudi meni pa ne samo meni. Tretjina vsakega pisma je bila namenjena meni, drugi dve pa vsem taboriščnikom. In fantje so vsak dan nestrpnost pričakovali mojo pošto. Še posebno Moša Pijade, saj je bil v pismih vedno opisana celotna politična situacija.

Dobivala pa sem tudi druga pisma. Pisali so ljudje, ki jih sploh nisem poznala. Dobro se spominjam, da so mi pisala dekleta iz Saturnusa, naj se držimo, da nismo sami in podobno. Tudi druga pisma so izpričevala veliko solidarnost z nami. Vedeli smo, da nismo sami in tako smo tudi lažje zdržali. Na našo in množično zahtevo so taborišče tako rekoč na pragu druge svetovne vojne tudi razpustili.

Policija stare Jugoslavije je pri lovu na komuniste in njihove simpatizerje uporabljala številne pretveze — od običajnih racij in pregonov do takih zvijač, kot so bili razni uradni vpoklici. Tako je bilo tudi z nekaterimi vojaškimi obvezniki. Podobno je ravnala tudi kasneje, tik pred drugo svetovno vojno. Rezervni podporočnik starojugoslovanske vojske Ivan Kreft je bil nekako tri tedne pred prvim transportom v taborišče Bileća vpoklican v Skopje. Tam je takoj doživel nekaj neprijetno predavanje kasnejšega kvizlinga Nedića o ljubezni do dinastije in o bodočnosti stare Jugoslavije. Najbrž je bil kasneje na osnovi ne preveč zadovoljivega pogovora poklican, da se mora predati policiji. Vendar so njegovi predstojniki zavrnil takšno zahtevo, ker so vojaške vaje še trajale. Nasploh je že takrat vladalo med naprednimi in reakcionarnimi oficirji močno trenje. Kljub vsemu so Ivana Krefta kasneje v spremstvu oficirjev predali na policiji, od tam pa so ga takoj poslali v Bilečo.

Policija stare Jugoslavije je uporabljala različne metode, ko je zasledovala in skušala prijeti komuniste in njihove simpatizerje — od običajnih racij do takšnih zvijač, kot ripr. raznih vpoklicev.

Tako so ravnali tudi z nekaterimi vojaškimi obvezniki tik pred drugo svetovno vojno. Rezervni podporočnik starojugoslovanske vojske Ivan Kreft je bil nekako tri tedne pred prvim transportom v taborišče Bileća vpoklican na orožne vaje v Skopje. Tam je bil takoj v začetku priča dokaj neprijetnemu predavanju kasnejšega kvizlinga generala Nedića o ljubezni do dinastije in do stare Jugoslavije. Na osnovi ne preveč zadovoljivega Kreftovega odgovora na vprašanje tega armadnega generala je bil Kreft predan policiji v Skopju (kot je zahteval ban dr. Natlačen), da ga odpeljejo v Bilečo; to so tudi storili. Vendar so njegovi neposredni predstojniki zavržali to zahtevo, češ da vojaške vaje še trajajo. Sploh je bilo že takrat med naprednimi in reakcionarnimi oficirji močno trenje. Vendar so Krefta kasneje kljub vsemu v spremstvu oficirjev predali policiji, ta pa ga je takoj poslala v Bilečo.

IVAN KREFT

Po prihodu v taborišče sem kaj hitro spoznal tovariše iz vseh sob, tudi srbske in makedonske. Takoj na začetku sem bil tudi klican na sodišče v Bileći zaradi partijskega proglaša KAJ HOČEMO, za katerega sem zbiral podpise. Skupaj s Karlom Žagarjem-Linetom sem jih zbral 93. Sodnik je najprej zahteval moje osebne podatke in posređoval sem mu jih. Zataknilo pa se je pri veroizpovedi. Težko sem mu namreč razložil, da sem brezverec, vendar je na koncu pristal — seveda s pripisom, da sem bil nekoč rimokatoliške vere. Potem je pričel brati proglas, ki ga je dobil v slovenščini. Rekel je, da mu je celo všeč in naj bom zadovoljen, ker vem, zakaj sem sploh prišel v Bilečo, kajti drugi sploh ne vedo, zakaj so tu. Ko sem mu dopovedoval, da je vse to, kar sem počel, povsem zakonito, se je celo strinjal. Vse je zapisal, jaz pa sem vseeno sedel tja do 6. ali 7. julija.

Takratna zaročenka, današnja žena, me je pričakala v Dubrovniku. Pot me je potem vodila v Zagreb, kjer sem se ustavil pri odvetniku dr. Srdjanu Budisavljeviću, ministru v beograjski vladi. Le-ta je veliko naredil za bивše španske borbe, pa tudi za nas taboriščnike v Bileći. S petdnevno zamudo sem prišel v Maribor, kjer me je že štiri dni čakal odlok o novi konfirmaciji.

Srečanje nekdanjih taboriščnikov s predstavniki naše občine; s tega srečanja je povzet naš zapis

LOJZE OCEPEK

Na železniški postaji Bileća nas je pričakal kordon žandarjev. Ko so nas policijski agenti predali žandarjem, so nas ti odpeljali skozi mesto Bileća v taborišče kakor največje zločince. V Bileći nas niso hoteli samo izolirati od drugega sveta, temveč tudi uničiti. Že pred našim prihodom v taborišče so bili tam zaprti tovariši iz Srbije, Bosne in Hercegovine, Črne gore in Makedonije. Razmestili so nas strogo ločeno po sobah — tovariše iz Srbije, Bosne in Črne gore v eno, tovariše iz Makedonije v drugo sobo, nas iz Slovenije pa v prvo nadstropje, seveda ločeno od tovarišic. Po hišnem redu nismo smeli imeti nobenih stikov z drugimi sobami. Ta red so varovali številni, posebej za to izbrani žandarji. Bili so zelo surovi. Hrana je bila slaba, zdravniške oskrbe sploh ni bilo. Pisali smo lahko samo enkrat mesečno, in to samo najožjim svojcem. Našo pošto so strogo cenzurirali. Najhuje pa je bilo to, da je imel vsak žandar vso pravico nad našim življenjem in smo jim tako bili prepuščeni na milost in nemilost.

Dr. VLADIMIRU MAČKU,
podpredsedniku kraljevske vlade

G. PODPREDSIEDNIK KRALJEVSKE VLADE!

7. februarja t.l. so ob pol šestih zjutraj organi Uprave policije v Ljubljani v spremstvu krajevnih orožnikov vdrl v moje stanovanje, da izvrše odlok upravnika policije ali bolje bana dr. Natlačena o moji internaciji v koncentracijsko taborišče v Bileči na hercegovsko-črnogorski meji. Ta dan sem bil slučajno odsoten in sem se tako izognil aretaciji in internaciji z namenom, da pri poštenih ljudeh najdem zatočišče pred nečloveškim preganjanjem. Pač pa so to noč namesto mene — in kot tško! — aretirali mojo ženo, ki je bila nato dva dni kasneje s hudo boleznijo ob povišani temperaturi in kljub zdravniškemu protestu brezobzirno odgnana v Bilečo.

Isti dan se je izvršil policijski napad tudi na celo vrsto drugih slovenskih delovnih ljudi, ki jim je bil sporočen odlok o njihovi aretaciji v Bilečo. V naslednjih dneh so bili v verigah odgnani v koncentracijsko taborišče...

(Iz pisma Edvarda Kardelja dr. Vladimiru Mačku 6. III. 1940)

Še posebno surov je bil komandant taborišča Teržič, ki nas je neprestano provociral, samo da bi dobil povod za represalije proti nam. Tako so žandarji brez vsakega vzroka napadli Mošo Pijade in Milutinovića ter ju odpeljali v okrajni zapor, kjer so ju pretepli in mučili, tako da so Moši zlomili nekaj reber. Takoj smo šli v akcijo s protesti proti takemu nasilju in terorju. Mimo cenzure smo v pismih obvestili svojce, Partijo in javnost o incidentu in o nečloveško krutih razmerah, ki so vladale v taborišču Bileča.

Po vsej Jugoslaviji so bile protestne akcije z zahtevo, da se taborišča ukinejo, interniranci pa spuste na prostost. Zaradi tako močnega pritiska množic in javnosti je režim moral začeti popuščati. Spominjam se, da smo prejeli vse več pošte od znancev, prijateljev pa tudi od povsem neznanih ljudi. Mnogo pisem s številnimi podpisi smo prejeli iz revirjev in iz drugih krajev Slovenije od ljudi, ki so bili sicer idejno in politično drugače usmerjeni kot mi, toda odločno proti fašističnim metodam in terorju, ki je takrat vladal v Jugoslaviji. V pismih so nas bodrili, naj vztrajamo, da so z nami in da se bomo kmalu videli na svobodi. Režim si je z ustanavljanjem taborišč in stopnjevanjem terorja nakopal vse več odpora in nerazpoloženja ljudstva proti taki politiki.

Postopoma so nas začeli izpuščati iz taborišča, čeprav nasploh taborišč še niso razpustili. Ko sem se vrnil domov v Trbovlje, sem bil še vedno pod policijskim nadzorom. Dnevno sem se moral javljati na žandarmeriji in tako se je nadaljevala konfamacija v domačem kraju. Brez dovoljenja nisem smel nikamor.

Kmalu nato sem prejel poziv na orožne vaje, in sicer k arteleriji v Ljubljano. Za menoj so poslali na komando sporočilo, da sem nevaren protidržavni element — komunist. Komandant je postrojil vso enoto in javno povedal, kdo in kaj da sem ter naročil, da morajo budno paziti, kaj delam, s kom se družim in kaj govorim. Ko so prišli novi rezervisti, pa o meni niso nič vedeli. Tako me je dežurni podoficir poslal na stražo — seveda z orožjem in municijo. Ko me je tam zagledal komandant enote — na straži z orožjem, je takoj zapovedal, da se me razoroži. Od takrat nisem imel nobene odgovorne dolžnosti več — skrbel sem samo še za konje v konjušnici.

VENCELJ PERKO

Kako je bilo v taborišču, ne bom govoril, ker je bilo o tem že mnogo povedanega. Zanimivo pa je morda to, kako je bilo potem, ko so nas izpustili, oziroma pripeljali v domače kraje. Njihov namen je bil, da bi nas premestili v kako drugo taborišče. Govorilo se je, da bo tako taborišče na gradu Rajhenburg. Kljub razsodbi upravnega sodišča oblastem ni šlo v račun, da bi nas kar tako izpustili. V policijskem spremstvu so nas pripeljali iz Bileče v Ljubljano in nas zaprli v zapore Šentpeterske kasarne. Ker so nas hoteli razkropiti po posameznih celicah, smo se uprli in zahtevali, da nas namestijo v skupnem prostoru.

Policijski stražnik nam je omenil, da moramo biti prihodnji dan zjutraj ob petih pripravljeni, da bomo šli na pot. Ker smo bili v negotovosti, kam nas bodo poslali, smo se domenili, da zjutraj ne bomo vstali, dokler nam ne povedo, kam nas nameravajo odpeljati. Tako smo tudi naredili. Policijski agenti, ki so nas že čakali, da nas odvedejo, so bili tako prisiljeni pojasniti nam, da gremo le v domači kraj. Z Nacetom Kraljem sva potovala skupaj — pa seveda v spremstvu agenta. Že prejšnji dan se je novica o naši vrnitvi zvedela tudi na Jesenicah. Zato naju je že ta dan čakala na postaji Slovenski Javornik precejšnja množica ljudi s kovinarsko godbo na čelu. Naslednji dan naju je prav tam čakala večja skupina žena. Ker pa policijski agent ni dovolil, da izstopiva na tej postaji, češ da naju mora peljati na policijski komisariat, so žene kar brez voznih kart vdrl na vlak in se peljale z nami na Jesenice. Dale so nam velik šopek rdečih nageljnov. Od jeseniške postaje do policijskega komisariata naju je spremljal povorka ljudi, ki se je med postajo še kar večala.

Z Nacetom sva stopila pred policijskega komisarja s šopkom nageljnov. Komisar nama je sporočil, da sva sedaj internirana v domačem kraju in da se bova morala vsak dan javljati policiji. Na voljo pa nama je dal, da se javljava na policijskem komisariatu na Jesenicah ali pa na policijski izpostavi na Javorniku. Pripomnil je še, naj bova pametna, jaz pa sem odgovoril, naj bo policija pametna.

Dejansko sem se javil le dvakrat, in to tretji dan po povratku in 7. novembra. Ta dan je bila obletnica oktobrske revolucije in so naši aktivisti ponoči pisali po zidovih razne parole in obešali rdeče zastavice. V tej akciji so srečali šefa policijske izpostave in ga pošteno prebunkali. Ko mi je zjutraj sestra to povedala, sem se šel javit, da vidim, kakšen je videti. Šef je bil ves zabuhel in modrikast pa obvezan z belo ruto. Vprašal sem ga, kaj mu je. Odgovoril mi je: »Saj veš, da je 7. november!«

Zapisali smo le nekaj spominov bivših internirancev, v Bileči, ki naj bi dopolnili sliko takratnih razmer. Turška kasarna, v kateri je bilo taborišče, stoji še danes. V neposredni bližini je urejen spominski muzej, kjer hranijo nekatere izvirne dokumente in zapise iz tistega časa. Tako kot danes, je bila včasih tudi tam vojašnica. Zgrajena je bila še v stari Avstriji.

Gre za širši kompleks zunaj mesta. V stari Jugoslaviji je bila tam šola za rezervne oficirje, kasneje — skupaj z ustanovitvijo taborišča — tudi šola za žandarmerijo. Samo taborišče je predstavljala stara stavba iz leta 1885, zamrežena z železnimi palicami in obdana z drugimi vojaškimi objekti.

Kot je bilo že omenjeno, je bil hišni red, pravila dovoljenega in nedovoljenega, močno nevzdržen. Prek 30 členov je točno omejevalo vsakršno svobodo in tudi dovoljevalo paznikom, da so počeli, kar so hoteli. Domala vsak gib je bil omejen. Prepovedano je bilo pogovarjanje v skupinah, stiki med sobami, izvršiti je bilo treba sleherno povelje. Uzakonjeno je

G. PODPREDSIEDNIK KRALJEVSKE VLADE!

Ne naslavljam tega pisma na Vas, da bi prosil milosti za internirane mučenike. Njihova osvoboditev ni vpašanje Vaše dobre volje, marveč vprašanje zmage človeškega nad nečloveškim, svetlega nad temnim, napredka nad reakcijo, ljudske vesti nad besom protiljudskih sil, ki je danes izgubil sleherni človeški lik, ki slepo udarja okoli sebe in s svojo strupeno silno obrz-gava vse, kar je plemenitega in velikega ostalo v ljudskem gibanju. Njihova osvoboditev je vprašanje notranje sile ljudstva, ki kljub neštetim razočaranjem, ki jih je doživelo v dvajsetih letih Jugoslavije, in kljub novemu razočaranju, ki ste mu ga prizadejali Vi, ne more in ne bo zatajilo v sebi večnega hrepenenja po boljši bodočnosti, po sreči poedinca, po miru med ljudmi in med narodi, po človeka dostojnem življenju. Izvirni tega hrepenenja so neusahljivi, ker je neusahljiv narod in zato je neuničljiva tudi borba njihovih najboljših sinov in hčera, da uresniči cilje tega hrepenenja. Teh njegovih najboljših ljudi narodu nikoli ni mogoče iztrgati, kajti prav oni predstavljajo njegovo najboljšo zaml-sel...

(Iz pisma Edvarda Kardelja dr. Vladimiru Mačku 6. III. 1940)

bilo tudi prisilno delo. Uvedena je bila stroga cenzura pisem, obiski so bili dovoljeni le po posebnem dovoljenju upravnika. Ob vsem tem pa so bili taboriščniki noč in dan pod neposrednim nadzorstvom pušk in bajonetov.

Pritisk množic, ob dobri akciji partije, je preprečil režimu tisto, kar je namenil svobodoljubom. Taborišče je moral razpustiti. Seveda pa po tem porazu režim ni odnehal. Vsi vojaški obvezniki so kaj kmalu dobivali pozive za Ivanjico. Tam so jih čakali prisilno delo in stroga vojaška disciplina, povečini pa tudi vojno sodišče. Podoben zapor je bil ustanovljen v Kerstincu. Deloval je vse do okupacije.

Današnjega srečanja s taboriščniki Bileće dokazujejo, da jih niti koncentracijska niti kasnejša vojna vihra nista mogla

Že prve dni po prihodu so brez vsakega pravega razloga surovo napadli tov. Mošo Pijade in Ivana Milutinovića ter ju odpeljali v okrajni zapor, kjer so ju pretepali in mučili, da so Moši Pijadi zlomili tri rebra.

O tem težkem stanju pričajo še danes mnoga ohranjena pisma, ki so jih mimo cenzure pisali nekateri interniranci svojim. Med njimi je tudi pismo tov. Lole Ribarja, ki ga je pisal svojemu očetu dr. Ivanu Ribarju takoj po surovem napadu na Mošo Pijade in Ivana Milutinovića.

»Koristim ovu priliku, da Vam se javim, radi jučerašnjih događaja ovde, koji su bili strašni i zahtevaju hitne intervencije u Beogradu...

Šaljemo telegrafski protest ministru unutrašnjih dela i dr. Mačeku i tražimo što hitnije rešenje naše predpostavke i žalbe i hitno inspekcijo ministarstva zbog likvidacije ovog režima ovde a naročito po pitanju ovog slučaja...

Važno je o tome obavestiti javnost, komore stranke i izvršiti pritisak kod nadležnih kao u cilju protesta protiv ovd. žandarmerije, tako i u cilju rešenja čitavog našeg položaja.

Pretnosljiv je konec pisma: »... dragi moj tata znam i sam vidim — da činiš sve što je moguće za sve nas — i za mene i da mnogo radiš. Hteo bih još jednom da znaš koliko su svi ovde zato zahvalni, koliko te cene i koliko se — više no ikad ja s Tobom ponosim. Gurni još jedan najjači napor — i vjerujem, da ću Ti se skoro vratiti.

(Iz pisma Lole Ribarja očetu dr. Ivanu Ribarju marca 1940)

odtrgati od temeljnih ciljev in vrednot, zaradi katerih so bili internirani. Od ljudstva jih ni moglo ločiti nič.

Srečanja z živimi pričami revolucionarnega obdobja je vedno toplo in tovariško. Bileća je bila trd boj v procesu spreminjanja temeljev, ki so v revoluciji prerasli v jasno pot novega, lepšega in svobodnega.

Izbral in pripravil A. KARDELJ

...5. Ob vstopu v vlado, g. podpredsednik kraljevske vlade, ste dejali, da boste očistili Hrvaško in državo tistih, ki so skozi vsa leta dušili svobodo in prizadejali ljudstvu toliko zla. Toda v koncentracijsko taborišče ni bil poslan niti eden od nosilcev starih diktatur; narobe, isti ljudje danes izvajajo nasilje nad ljudstvom v imenu vlade, v kateri sedite VI!

6. Dejali ste, da boste s koncentracijskimi taborišči razbili tiste elemente, ki so se s podvitim repom hranili od milosti diktatur, medtem ko so bojevniki za svobodo hrvaškega naroda sedeli po ječah. V resnici ni bil poslan v koncentracijsko taborišče niti en človek te vrste — kajti ti isti ljudje so danes znova Vaša opora. Pač pa so odgnani ljudje, ki so v svoji težnji in prizadevanju za lepšo bodočnost slovenskega naroda in delovnega ljudstva trpeli z ramo ob rami s hrvaškimi bojevniki.

7. Dejali ste, da boste s koncentracijskimi taborišči udarili po tisti gospodi, ki v krznenih kožuhih hodi med ljudstvo z demagogijo, a minister Čubrilović je dodal, da ste v koncentracijskih taboriščih internirali tiste, ki skrivajo svoje premoženje ali nočejo plačevati davkov. Ni si mogoče misliti bolj mizerne laži. Od 24 interniranih Slovencev je 14 delavcev in 10 intelektualcev, ki so jih prejšnji režimi eksistenčno ubili. Vse tri internirane ženske so mlade delavke (23—27 let). Tisti, o katerih je govoril minister Čubrilović, pa varno počivajo v senci Vaše Vlade!

8. Obljubili ste, da boste pomagali malim ljudem, kmetom in delavcem. Toda v koncentracijskem taborišču v Bileći so delavci, ki so bili odvedeni tja samo zaradi tega, ker so sodelovali v boju za ohranitev svojega vsakdanjega kruha, ki ga delavstvu trgata iz rok draginja in špekulacija. Špekulanti kopičijo dobičke, delavci, ki se bore proti njim, pa morajo v koncentracijsko taborišče...

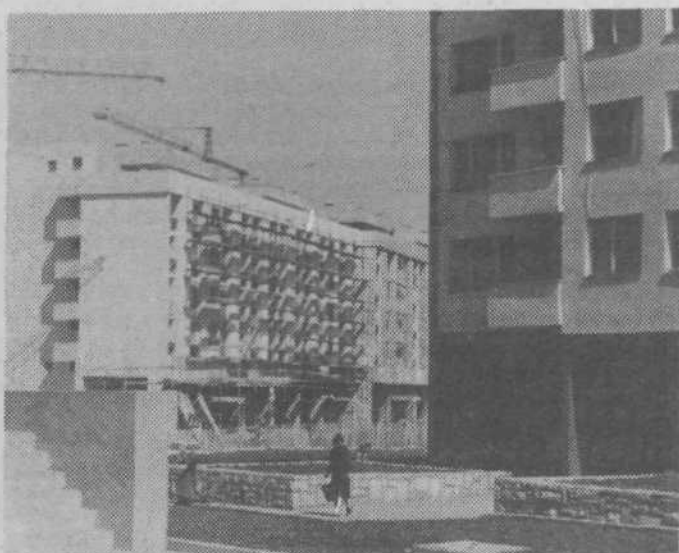
(Iz pisma Edvarda Kardelja dr. Vladimiru Mačku 6. III. 1940)

NAŠA POBRATENA OBČINA BILEĆA VČERAJ IN DANES

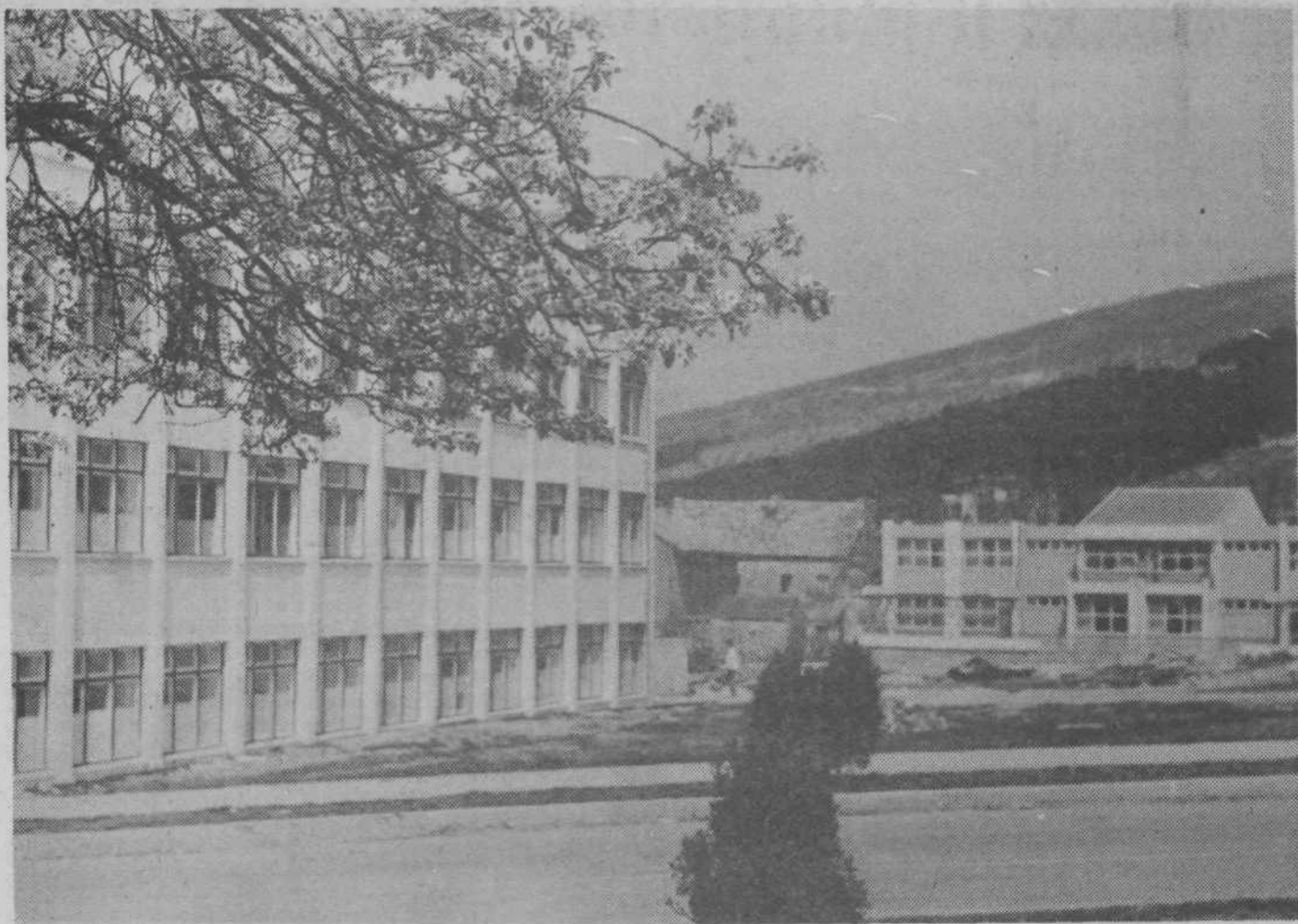
Občina Bileća v Socialistični republici Bosni in Hercegovini se razprostira na 633 kvadratnih km in ima okrog 14.300 prebivalcev. Leži v Hercegovini in meji na republiko Črno goro. Od morja, bolje rečeno od Dubrovnika, je oddaljena okrog 70 km. Sodi med bolj razvite občine v republici. Od 2.760 zaposlenih je kar 1.800 delavcev v industriji, ki predstavlja gonilno silo občine. Bileća ima pet krajevnih skupnosti.

Ze od prvega dne okupacije se je v teh krajih začel organiziran odpor. Revolucionarno gibanje pa ima svoje korenine že daleč nazaj v letih predvojnega delavskega in revolucionarnega gibanja. O nadvse herojskem mestu, ki ga zavzemajo ti kraji v naši zgodovini, govori podatek, da je bilo iz tega kraja prek 3.000 udeležencev NOB; od tega je 484 nosilcev spomenice 1941 in 12 narodnih herojev. Za svobodo, ki so jo dosegli prve dni oktobra leta 1944, je izgubilo življenje 521 borcev in 585 žena, otrok in starih ljudi. Poleg velikih ljudskih žrtev pa je bila Bileća ob osvoboditvi domala povsem opustošena, tako da se je njen razvoj v novi Jugoslaviji pričel skorajda iz nič. Veliki naporji so bili potrebni, da so v vseh teh letih dosegli več kot prej stoletja.

Na prostranstvih sivega hercegovskega kamenja je zrastle novo življenje, doseženi so bili novi in novi uspehi, dosežena je bila sreča ljudi. Bileća je postala sodobno mesto z dokaj razvitim go-

Nova naselja v novi Bileći

Osnovna šola Vlado Tomanović v Bileći

spodarstvom, z novimi tovarnami, šolami, objekti širšega družbenega standarda in urejenimi stanovanjskimi naselji.

Naj omenimo le večje delovne kolektive iz družine 10 delovnih organizacij in 17 temeljnih organizacij združenega dela iz področja gospodarstva in drugih dejavnosti. To so kombinat Bilećanka, tovarna in kovnica v sklopu Energoinvesta, Bilećaprevoz, Trgoprom, Konus, turistično hotelsko podjetje Izvor, Jugomontaža ipd. Delovne organizacije v gospodarstvu so lani ustvarile milijardo in sedemsto tisoč dinarjev skupnega prihodka, od tega 377 milijonov čistega dohodka. Kolektivi iz področja tekstilne in kovinske industrije pa beležijo tudi zelo dobre uspehe pri izvozu.

Nacionalni dohodek naj bi letos po vseh predvidevanjih znašal okrog 45.000 dinarjev. Omeniti velja, da pred vojno to sploh ni bilo industrije, da pa danes prav ta ustvari 70 % dohodka — poleg 5 %, ki jih zagotovi kmetijstvo in 25 % druge dejavnosti. V vseh letih po vojni so zgradili okrog 2.500 stanovanj, sedaj pa se pripravljajo, da bodo zgradili še 200 stanovanj v družbenem in okrog 260 v privatnem sektorju. V občini so zgradili mnogo novih cest in dosegli velike uspehe na področju elektrifikacije.

V Bileći imajo dve osnovni šoli s podružničnimi oddelki, kamor hodi letos 1.650 otrok, in center usmerjenega izobraževanja, ki ga obiskuje 630 dijakov.

Naloge, ki so si jih zadali v tem srednjeročnem načrtu, so usmerjene predvsem v širitev in posodobitev industrije, elektrifikacijo, gradnjo nekaterih novih cest, motela, avtobusne postaje in drugih objektov. Načrtujejo tudi začetek prepotrebnega kulturnega doma. Zaposlenost raste po 5-odstotni stopnji in nezaposlenih praktično ni. Posebno dobro je sodelovanje med občani in vojniki bližnje vojašnice in vojaške šole. Le-tam imajo tudi večino kulturnih prireditev.

Želimo, da bi naši pobratimi iz Bileće uspeli pri svojih načrtih, ob znatni pomoči trdnega gospodarskega temelja, ki v Bileći ne pozna izgub. Tako hiter razvoj komune je bil mogoč tudi zaradi dobro razvitega družbenopolitičnega sistema in aktivnosti družbenopolitičnih organizacij, razvitega samoupravljanja ter trdne volje in enotnosti vseh delovnih ljudi in občanov.

A. K.

NAŠA SKUPNOST — 25. MAJ

Umetniška priloga. Ureja komisija pri uredniškem odboru Nek, zanjo odgovarja Marjan Moškrčić

Spomenik padlim borcem NOB v centru mesta

Sodobna proizvodnja preprog v tekstilnem kombinatu Bilećanka